

Crkva i društveno istraživanje religije

Pred čitateljima je novi broj *Crkve u svijetu*, koji je ovaj put u cjelosti posvećen upravo prosudbi rezultata jednog nedavno poduzetog i obavljenog društvenog istraživanja o stanju kršćanske svijesti u nas. Iako je to istraživanje bilo prostorno ograničeno i posebnom nakanom suženo, ono zacijelo predstavlja značajan i zapažen prinos i iskorak u sve plodnijoj suradnji između pastoralnih potreba teologa i sociološke ocjene stvarno preuzetog vjerskog pologa od strane kršćana. Otud nužnost da se upozori na moguće teškoće i mukotrpan put te suradnje u prošlosti.

Povijesno gledano, susret Crkve i sociologije nije počeo pod sretnom zvijezdom njihova više od sto godina dugog druženja. Razlozi su bili mnogostruki i pretežno uvjetovani onodobnim ideološkim i društvenim prilikama. Za Crkvu je naime ostala nesretnom okolnost što je sociologija nastala i oblikovala se ponajviše pod neskrivenim znakom filozofijskog pozitivizma, koji je pokušavao - često i na posve konačan način - otkriti narav i bit religije. Sociologija je time preuzela na sebe ulogu filozofije ili čak svjetovne teologije i postala toliko traženim ključem za razumijevanje religije uopće. Pritom su ideologijski naglasci bili toliko nazočni da je prvak pozitivizma i utemeljitelj sociologije A. Comte mogao predstavnik društvenih znanosti suprotstavljati katoličkim svećenicima, uspostavljajući jednu novu "religiju čovječanstva", "pozitivnu vjeru" i "laički kult", dakako po uzoru na sâmu religiju, protiv koje je inače nepopustljivo ustajao. To je protucrkvno stajalište onda nadahnjivalo prve istražitelje religije, pa se uz shvaćanje sociologije kao strogo pozitivne i iskustvene znanosti također brzo proširilo ideologijsko shvaćanje sociologije kao pozitivističke filozofije i svjetovne metafizike, koja je pozvana u svemu zamijeniti i nadmašiti religiju.

Po sebi se razumije da su teolozi i crkveni predstavnici s očekivanim nepovjerenjem i zazorom gledali na takvu sociologiju koja je barem u prvo vrijeme uzimala izrazito sociologističko obilježje, te svojim tumačenjem društva i religije ozbiljno potkopavala same temelje kršćanstva. Zato je bilo lako zamisliti njihovu oštru oporbu i protivljenje pozitivističkoj filozofiji, koja se na posve ideologijski

način skrivala ispod prividne znanstvenosti sociologije. Na početku susreta crkvena učenja i znanosti sociologije stoji dakle uzajamno suprotstavljanje i nepomirljivo neprijateljstvo. Gotovo da je samo polemična isključivost bila prevladavajuća u tim sučeljavanjima, što je u povijesnom pogledu obilježavalo u najvećoj mjeri baš spomenuto prvo razdoblje njihova susreta. Dapače, mnogi su teolozi iz katoličkih krugova izricali neprizivnu osudu i presudu takvoj sociologiji, pa i onda kad su joj dopuštali postojanje i korisnost kao čisto iskustvenoj znanosti, smatrajući uza sve to da je svaka znanost nedostatna ukoliko se ne poziva na opća načela istinske filozofije i teologije. Pod tim vidikom bilo je unaprijed obezvrijeđeno svako objektivno promatranje i iskustveno istraživanje. Drugim riječima: čemu uopće dvojbena sociologija kad već imamo istinsku filozofiju i teologiju.

Ipak, odnosi su se ubrzo počeli mijenjati. Trebalo je čekati Drugi svjetski rat da bi se crkvena misao i pastoralna djelatnost oslobodile straha od primijenjenih istraživanja religije i rezultata od njih dobivenih. S druge pak strane, svjetovna je sociologija znatno ublažila i smanjila svoje nekadašnje nepovjerenje prema teologiji i crkvenim pastoralnim pothvatima. Ukratko, došlo je do velike deideologizacije u oba protivnička tabora: kršćanskim stajalištima i pozitivističkoj društvenoj znanosti. Ovdje jamačno nije moguće ni približno vjerno nabrojiti sve razloge za to novo pozitivno usmjerenje. U svakom slučaju, prednost imaju stanovita svjetska zbivanja: pojava nove industrijske i urbane kulture, nagli porast socijalizirajućih postupaka, sekularizacija i pluralizacija života, kriza tradicionalnih vrijednosti, društvena pokretljivost i otkriće sredstava za pripočivanje. Dramatično suočena s modernim društvom - jednako u sebi i izvan sebe - Crkva je posegnula za najnužnijim: pokušala je upoznati to novo društvo i sebe u njemu. U tom prevažnom poslu upravo joj je sociologija mogla najviše pomoći. Odabira dakle više nije bilo, pa je put od nepovjerenja do suradnje napokon bio prevaljen, u čemu su dakako podjednako sudjelovale obje strane u sukobu.

Dva će primjera iz nedavne prošlosti najbolje otkriti poteškoće i nesporazume koji se redovito pojavljuju onda kad se želi uskladiti teološki govor s ustaljenim pravilima društvene znanosti. Prvi se takav slučaj odnosi na začetnika religijske sociologije - što dakako nije istovjetno sociologiji religije, ali joj se po mnogim obilježjima približuje - Gabriel Le Brasa, stručnjaka za kanonsko pravo i društvene probleme, čiji znanstveni ugled i crkveni položaj nije nikad bio doveden u pitanje, jer je iza njega stajao golem prinos i rad. Svejedno, čitav će život taj crkveni čovjek potrošiti uvjeravajući teologe i znanstvenike u mogućnost i potrebu njihove međusobne suradnje, ali je najčešće nailazio na nepremostive zapreke i otvorene

otpore s obje strane. Pisao je o nepovjerenju i strahu stanovitih crkvenih krugova, jer se ti zapravo boje nepovoljnih podataka, malodušja vjerske elite i svodenja religijskih pojava na svjetovne mehanizme. Na sva ta tri prigovora upućena sociologiji religije Gabriel Le Bras je uspješno odgovorio, pozivajući se na pravo javnosti podataka koje uostalom svi znaju, na pomanjkanje povjerenja u zrelost kršćana i na potrebu uzimanja u obzir zemaljskih učinaka u velikoj drami spasenja.

Drugi se slučaj zbio nešto kasnije, točnije 1961. godine, a tiče se poznate knjige talijanskog sociologa religije Sabina S. Acquavive o ubrzanom dekristijanizaciji modernoga društva u svim njegovim odrednicama. Digla se u povodu toga velika medijska buka i neočekivano protivljenje, iako se radilo o činjenicama, a ne o ideologiji. Mnogi jednostavno nisu tada htjeli prihvatiti tu danas općenito priznatu činjenicu koja više nikoga ozbiljno ne sablažnjava, nego samo potiče različite pristupe i nejednaka tumačenja iste pojave. Dapače, na toj je činjenici onda izrasla i razvila se cijela jedna privlačna i proširena teologija, čiji su dometi obilno nadmašili svaku sociološku podršku. No prije toga je Sabino S. Acquaviva morao izdržati mnoge udare i sudare s nenaklonjenom javnošću koja je dvojila u sposobnost sociologije da se na bilo kakav način upleće u složeno i duhovno područje religioznosti. Da stvar bude zanimljivijom, predgovor je knjizi napisao Gabriel Le Bras, braneci unaprijed talijanskog sociologa od možebitnih prigovora i objeda, kojih dakako nije manjkalo.

U naše je doba došlo do potpuna smirenja i obustave neprijateljstva. Na svim se teološkim učilištima predaje sociologija religije, koja uživa doličnu znanstvenu pozornost. Nitko je ne drži nepoćudnim uljezom, a još manje sumnjivim gostom. Ona je uspjela izboriti mjesto posebne iskustvene znanstvene grane, posve slobodne i neovisne o teologiji. Čak bismo mogli reći da njezina cijena neprestance raste i to do mjere da u krugu drugih znanosti zauzima ono mjesto koje je nekoć imala skolastička filozofija. Teologija je tako - barem u nekim slučajevima - postala *ancilla sociologiae*. Ako se pastoralna teologija shvati u najširem smislu, onda danas nema teologa koji bi ostao izvan ključnih prijepora sociologijske znanosti. S druge pak strane, golemi razvitak društvenih znanosti, pod utjecajem zahtjeva moderne industrije, ubrzao je prihvati sociologije religije i izvan teoloških slojeva. Stoga nije čudno da se u suvremenom trenutku upravo religijom najviše bave sociolozi. Pred tom novošću katolici nisu mogli ostati ravnodušnima. Odbacivši teološke obzire i filozofske predrasude, Crkva danas odvažno podržava i zdušno potiče razvitak sociologije religije, shvaćene dakako kao pozitivne znanosti i

poželjnog ishodišta za svaku daljnju prosudbu stanja kršćanstva u modernom svijetu.

Bilo bi zacijelo pogrešno misliti da su samo sociologija religije i njezina crkvena oporba prešle opisani put deideologizacije. I druge su naime znanosti doživjele sličnu povijesnu sudbinu u odnosu na institucionalno kršćanstvo. Ovdje bih podsjetio na netom prohujalo pretkoncilsko vrijeme kad su u središtu teologijske rasprave bile tri izrazito znanstvene teme: evolucija, psihoanaliza i kozmologija. Svi smo tada bili "veliki" stručnjaci za ta područja, a s propovjedaonica u gradskim župama više se govorilo o podrijetlu čovjeka, opasnostima freudizma i teorijama o postanku svemira nego o sržnim porukama Evanđelja. Naivno smo mislili da će nam uvjerljivost kršćanstva narasti pokazivanjem neuvjerljivosti njegovih protivnika. Danas se situacija potpuno promijenila. Te su tri teme jednostavno iščezle iz obzora zanimanja teologije i kršćanskih mislitelja, jer očito da su one izgubile prvotni ideološki naboj, a onda postupno prešle u oblast praktične djelatnosti i korisne uporabe ili najuže specijalnosti pojedinih znanstvenih grana. Nije bilo drugačije ni sa sociologijom religije.

Na našim se prostorima sociologijska znanost ponešto drugačije razvijala nego u zapadnim društvima. Nije imala opisani neugodni i nepogodni susret s Crkvom - ali i obrnuto - koliko je bila sučeljena s ideologijom marksizma. No u zbilji to nije mnogo promijenilo položaj znanosti kad je zapravo sve ovisilo o stupnju deideologizacije svijesti u društvu. A ona je bila jako različita s obzirom na razdoblje. U svakom slučaju, sociologija je religije toga razdoblja - barem u iskustvenim istraživanjima - postigla nezanemariv uspon i napredak, pa svaki dobronamjerni povjesničar znanosti mora to uzeti u obzir.

Poslije pada staroga poretka rat je zatekao i znanost. Uvjeti za provedbu nekog većeg i obimnijeg društvenog istraživanja religioznosti nisu postojali. Još manje je Crkva bila spremna za različite pothvate, uzimajući u obzir činjenicu odsutnosti svakog iskustva u istraživačkom poslu i sabiranju društvenih podataka glede vjerničkih stavova. U posljednje doba prilike su međutim postale nešto povoljnijima, pa mjestimice susrećemo pokušaje anketiranja ili ispitivanja religioznosti unutar širih istraživačkih projekata. Prvi veći plod takvih usamljenih nastojanja sigurno je nedavno objavljeno društveno anketiranje javnog mnijenja u pogledu religioznosti hrvatskoga pučanstva, koje je ostvarila jedna skupina sociologa i teologa, a objavljeno je u zadnjem broju *Bogoslovske smotre*. Naslov je projekta *Vjera i moral*, iza čega stoji odobrenje Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Da nije bilo ustrajnog i opetovanog zahtjeva za njegovo ostvarenje od strane dvojice mladih sociologa cijeli bi projekt

vjerojatno ostao nedovršen i izgubljen za javnost. Ovako smo dobili zaista neiscrpan rudnik dragocjenih rezultata o religioznosti naših ljudi u vremenu postkomunizma.

Tome istom tijeku novih znanstvenih pothvata i zahvata valja sada pripojiti i naše primijenjeno društveno istraživanje, što ga upravo objavljujemo u *Crkvi u svijetu*, pružajući čitateljima obilje brojeva i mogućnost uspoređivanja najrazličitijih podataka. Predmet istraživanja bio je dvostruk: doznati stavove vjernika, s jedne strane, i stavove redovnika i redovnica, s druge, i sve to na području sedam franjevačkih provincija u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Naručitelj istraživanja je Franjevački institut za kulturu mira iz Splita, sa svojim poduzetnim i zauzetim predvoditeljem fra Božom Vuletom. Taj institut je i proveo anketiranje, no iza pothvata stoji također svojim radom i upornošću opet jedan mladi sociolog religije iz novog naraštaja znanstvenika, koji se naraštaj čini mahom manje opterećen ideološkim sjećanjima i predrasudama od prethodnog. Riječ je o Nenadu Duvnjaku iz Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar" iz Zagreba, Centar Split, koji je vrsno obradio i stručno analizirao rezultate, dok su u izradi ankete i unošenju podataka sudjelovali i ostali djelatnici Centra. Prilikom pak oblikovanja upitnika i cijelog projekta bili su savjetovani: fra Božo Vuleta, č. s. Rebeka Anić, fra Špiro Marasović i fra Ante Vučković.

U prvome dijelu istraživanja vjernici su iz sedam franjevačkih provincija bili pitani: o svojim vrijednosnim orijentacijama, o molitvenom životu, o sakramentalnom životu i vezanosti za Crkvu, o odnosu prema franjevcima i franjevkama, o odnosu prema vjerskim istinama i nadnaravnim događajima, o stavovima prema temeljnim moralnim normama, o odnosu prema drugim vjerskim zajednicama i njihovim pripadnicima, o odnosu prema ratnim i poratnim prilikama, o odnosu prema katoličkom socijalnom nauku i pitanju socijalne pravde, o odnosu prema ekološkim pitanjima i prema okultnom.

U drugome dijelu istraživanja franjevske i franjevci su iz njihovih sedam provincija bili pitani: o školskoj spremi, o boravku u inozemstvu, o redovničkom životu općenito, o molitvama, sakramentalnom i duhovnom životu, o odnosu prema ratnim i poratnim zbivanjima, o odnosu prema katoličkom socijalnom nauku i pitanju socijalne pravde, o odnosu prema ekološkim problemima.

Na stranicama *Crkve u Svijetu* što slijede čitatelji će naći odgovore na sva ta pitanja, jednom od vjernika, a drugi put od franjevki i franjevac sedam franjevačkih provincija na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Na kraju treba reći da nam je više nego jasno kako sociologiji religije ne pripada prva riječ u današnjim zbivanjima sekularizacije i evangelizacije društva kao dvaju istodobnih procesa. Možda joj ne pripada ni posebno važno mjesto u tim zbivanjima. No od nečega treba poći i uputiti se ako želimo utjecati na svijet što se gradi i izgrađuje oko nas. Najbolje se zaputiti od relevantnih društvenih podataka koji su znanstveno sigurno utvrđeni i metodički stručno obrađeni. Oni su ipak - iako djelomice i nedostatno - neka istina. Nadamo se da će čitatelji *Crkve u svijetu* u priloženim rezultatima istraživanja naći dovoljno povoda i poticaja za novo premišljanje društva i Crkve u njemu, jer bez čvrstoga polazišta nema ni stabilnog dohodišta, prema kojemu smo svi nepovratno upućeni, jednako kao vjernici i znanstvenici. Tko izbjegava pogledati istini o našem društvu i Crkvi u oči, taj će biti još manje sposoban mijenjati ih na bolje. Otud nasušna potreba sociologije religije i rezultata njezinih istraživanja. Barem za početak, jer bez poznavanja početka nema nikada ni onoga što se želi postići: pravednijeg društva i vjerodostojnijega kršćanskog života Crkve.

Željko Mardešić